

2

MİKROEKONOMİNİN TEMEL KAVRAMLARI

İktisadın önemli alanlarından birisi, mikroekonomik konulardır. Ağırlıklı olarak birey ve firmaların ekonomik davranışlarını açıklamaya çalışıldığı mikroekonomide, önemli başlıklar bulunmaktadır. Bu bölümde ihtiyaç, mal ve hizmet, fayda, üretim, fırsat maliyeti ve üretim imkânları eğrisi gibi temel kavramlar anlatılmıştır. Söz konusu kavramların açıklanması, diğer bölümlerin anlaşılması için zemin oluşturmaktadır.

2.1. İKTİSAT

Mevcut kaynakların sınırlı ve insan ihtiyaçlarının ise sınırsız olması, iktisat biliminin doğmasına neden olmuştur. İktisat, kıt kaynaklarla sınırsız insan ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bir başka deyişle, ülke kaynakları ve insan ihtiyaçlarının en uygun şekilde eşleştirilmesidir.

2.2. İSTEK VE İHTİYAÇ

Karşılandığı zaman zevk, haz ve mutluluk veren; karşılanmadığında elem, üzüntü ve mutsuzluk veren duygulara *istek veya ihtiyaç* denilmektedir. Bu iki kavram, çoğu zaman aynı anlamda kullanılmaktadır. Ancak, esasen bu iki kavram arasında çok az da olsa bir fark bulunmaktadır. İstek insana, ihtiyaçtan daha uzak mesafede olan bir duygudur. Bir insan meşru-gayrimeşru, soyut-somut, mantıklı-mantıksız herşeyi isteyebilmektedir. Ancak, bu isteklerin ne kadarının ihtiyaç olduğu tartışılmaya değerdir. Örneğin, bir insan uzaya gitmek, cennet ve cehennemi görmek isteyebilir. Ama, bu istekler ihtiyaç değildir. Susuzluk çeken bir insan için su içmek bir ihtiyaçtır. Çünkü, susuzluğu tüm bedeninde hissetmektedir. Bu ihtiyaç giderilmedikçe, insan rahat bir nefes alamaz. O yüzden istek sonsuz ise, ihtiyaç sonsuzdan bir sayıda olsa daha az olan isteklerdir. Bu yüzden, kaynaklar insanların her türlü isteklerine cevap vermek için değil, ihtiyaçlarına cevap vermek için kullanılmalıdır. İhtiyaçların bir takım özellikleri bulunmaktadır (Berber, 2009: 2). Buna göre:

- *İhtiyaçların sayısı sonsuza yakındır:* İnsanların gidermek zorunda olduğu çok çeşitli ihtiyaçları bulunmaktadır. Herhangi bir kişi ihtiyaçlarını listelese, sayfalar dolusu bir metin ortaya çıkacaktır.

- *İhtiyaçların şiddeti birbirinden farklıdır:* Her insanın öncelikli ihtiyacı birbirinden farklıdır. Yaş, gelir seviyesi, toplumsal konum ve teknolojik gelişmelerden farklı olarak insanların ihtiyaçları farklılaşmaktadır. İnsanlara "Size 100 TL verilsen, bunu nasıl değerlendirirsiniz?" denilse, herkesin verdiği cevap farklı olacaktır. İhtiyaçların önceliği bayan-erkek, köylü-şehirli, öğrenci-öğrenci olmayan, asker-sivile göre çeşitlilik göstermektedir.
- *İhtiyaçlar karşılandıkça şiddeti giderek azalmaktadır:* Susuzluk çeken bir kişi, her bardak içtiği suda biraz daha doymaktadır. Susuzluk çeken bir kişinin ilk bardak suya karşı hevesi ile, bir sonraki bardak suya ve daha sonrakilere karşı hevesi aynı değildir. Kişi, su içtikçe doymakta ve su ihtiyacı kalmamaktadır. Bir sonraki su içme ihtiyacına kadar, su içmemektedir. Hiç uyumamış bir insanla, en azından bir saat uyumuş bir insan aynı huzursuzlukta olmayacaktır.
- *İhtiyaçlar tekrar etmektedir:* İhtiyaçların genel olarak tekrarlandığı görülmektedir. Su içen bir kişi tekrar susamaktadır, uyuyan kişi tekrar uyumak istemektedir, karnını doyuran kişi belli bir süre sonra yine yemek yemektedir.
- *İhtiyaçları karşılayan şeyler ikâme edilebilmektedir:* İhtiyaçlar birbirlerinin yerine geçebilen mallarla karşılanabilmektedir. Şeker yerine bal ya da pekmez, ayçiçeği yağı yerine katı yağ birbirleri yerine kullanılabilen mallardır. Birbiri yerine kullanılan bu mallarla aynı ihtiyaç karşılanmaktadır.
- *İhtiyaçlar değişebilmektedir:* İhtiyaçlar kişiye, zamana ve yaşanan yere göre değişmektedir. Bugün ihtiyaç olmayan bir şey, yarın ihtiyaç haline gelebilmektedir. Dün ihtiyaç olan bir şey, bugün ihtiyaç olmaktan çıkmış olabilmektedir. 1970'li yıllarda televizyon, buzdolabı, çamaşır makinesi lüks olarak görülürken günümüzde zorunlu bir ihtiyaç haline gelmiştir.

Önemli Bilgi

Bağımlılık yaratan ürünlerde ihtiyaç karşılandıkça şiddeti artmaktadır. Uyuşturucu kullanan bir kişi, bir sonraki kullanımı daha fazla arzulamaktadır. Kumar oynayan, kazanan veya kaybeden kişi daha çok risk alarak oynamaya devam etmektedir.

2.3. İHTİYAÇLARIN SINIFLANDIRILMASI

İktisat, insan ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan bir bilimdir. Ancak, insan ihtiyaçları farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. İhtiyaçların sınıflandırılması, aşağıda detaylı olarak anlatılmıştır (Orhan ve Erdoğan, 2013: 5).

2.3.1. İhtiyacın, Karşılanma Şekline Göre Sınıflandırılması

İktisadi ihtiyaç: Bir ihtiyacı karşılarken mal ve hizmet kullanılıyorsa, buna *iktisadi ihtiyaç* denilmektedir.

İktisadi olmayan ihtiyaç: Bir ihtiyacın karşılanmasında herhangi mal veya hizmet kullanılmıyorsa, buna *iktisadi olmayan ihtiyaçlar* denilmektedir.

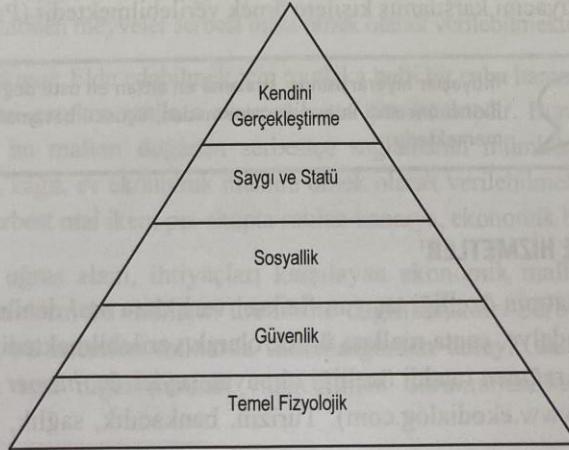
Morali bozuk bir kişinin konuşmaya ihtiyacı bulunmaktadır. Bu ihtiyaç, herhangi bir arkadaşla konuşarak giderilmişse burada iktisadi olmayan bir ihtiyaç söz konusudur. Diğer taraftan bu ihtiyaç bir psikolog yardımıyla giderilmişse, burada hizmet satın alındığı için iktisadi ihtiyaç söz konusudur. Benzer bir şekilde, uyumak isteyen bir kişi, parkta ağacın gölgesinde uyumuşsa burada iktisadi olmayan bir ihtiyaç karşılanmış olmaktadır. Ancak, aynı kişi bir otelde uyumuşsa burada da iktisadi bir ihtiyaçtan bahsedilmektedir.

2.3.2. İhtiyacın, Şiddetine Göre Sınıflandırılması

Zorunlu ihtiyaç: İnsanların yaşamlarının devamı için gerekli olan ihtiyaçlara, *zorunlu ihtiyaçlar* denilmektedir. Yeme, içme, giyinme, barınma ve uyuma gibi ihtiyaçlar zorunludur.

Kültürel ihtiyaç: İnsanların yaşamının devamı için gerekli olmayan ancak, yaşamın kalitesini artıran ve yaşamı daha anlamlandıran ihtiyaçlara, *kültürel ihtiyaçlar* denilmektedir. Kitap okuma, sinemaya gitme, koleksiyon yapma ve seyahat etme gibi ihtiyaçlar kültürelidir.

İnsanların ihtiyaçları çok çeşitlidir. Her birey için ihtiyaçların belli bir öncelik sırası bulunmaktadır. İnsanlar, öncelikle hangi ihtiyaçlarından başlayarak elindeki kaynakları kullanmaktadır? İhtiyaçlar, öncelik ve sonralığına göre Maslow tarafından sıralanmıştır. Maslow tarafından yapılan bu sıralamaya, "*ihtiyaçlar hiyerarşisi/sıralaması*" denilmektedir. Şekil 4'te, Maslow'un ihtiyaçlar sıralaması verilmiştir.

Şekil 4: Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi
Kaynak: Parlıt, 1999.

2. Bölüm

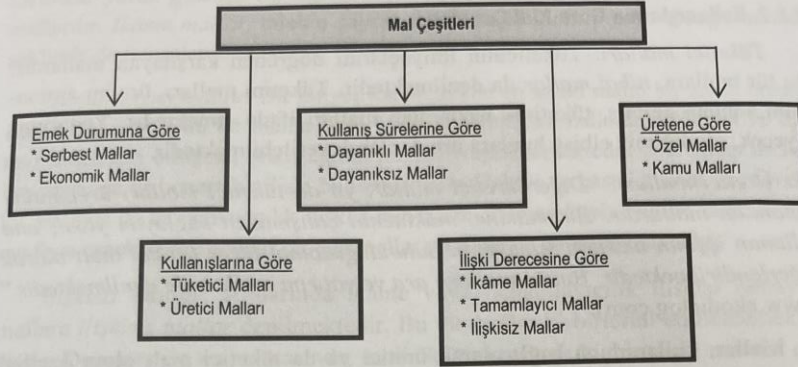
lik, be
ları fa
sınıflı:

İhtiyaçlar hiyerarşisinde, sıralama en alttan en üste doğru olmaktadır. Birinci öncelikli ihtiyaç karşılanmadan, üçüncü basamaktakine geçilememektedir.

İhtiyaçları tatmin özelliği taşıyan fiziksel varlıklara *mal* denilmektedir. Kalem, otobüs, sandalye, çanta mallara örnek olarak verilebilmektedir. “İhtiyaçları tatmin etmesine rağmen maddi özelliği olmayan şeyler de, *hizmet* olarak tanımlanmaktadır.” (www.ekodialog.com). Turizm, bankacılık, sağlık, eğitim, dışçı-

¹ Görür vd, 2010: 3; Komisyon (a), 2013: 4; Berber, 2009: 5.

lik, berberlik, taşımacılık hizmetlere örnek teşkil etmektedir.² İktisat bilimi malları farklı şekillerde sınıflandırmaktadır. Mal ve hizmetlerin bazı kriterlere göre sınıflandırması, Şekil 5'te gösterilmiştir.

Şekil 5: Mal Çeşitleri
Kaynak: Komisyon (a), 2013: 4; Berber, 2009: 5.

2.4.1. Emek Durumuna Göre Mal Çeşitleri

Serbest mal: Doğada hazır bulunan, elde edilmesinde herhangi bir çaba gerektirmeyen, miktarı ihtiyaçlardan fazla olan ve fiyatı olmayan mallara *serbest mal* denilmektedir. Soluduğumuz hava, serbest bir mal iken; su altındaki dalgıçlar ve uzayda araştırma yapan astronotlar için birer kıt mal niteliğindedir. Doğadaki su, serbest mal iken; içilebilir su, kıt mal özelliği taşımaktadır. Benzer şekilde, doğada yetişen ve kolayca toplanabilen meyveler serbest mala örnek olarak verilebilmektedir.

Ekonomik mal: Elde edebilmek için mutlaka belli bir çaba harcanması veya bir bedel ödenmesi gereken mallara *ekonomik mal* denilmektedir. Bunun nedeni, her istenildiğinde bu malları doğadan serbestçe sağlamanın mümkün olmamasıdır. Ekmek, araba, kâğıt, ev ekonomik mallara örnek olarak verilebilmektedir. Doğadaki güvercin, serbest mal iken; pet-shopta satılan kanarya, ekonomik bir maldır.

İktisadın uğraş alanı, ihtiyaçları karşılayan ekonomik malların üretilmesi veya kıt kaynakların bu malların üretimine dağıtılmasıdır. Serbest mallar istenildiği zaman ve istenilen miktarda tüketildiğinden dolayı, daha fazla serbest mal tüketmek için diğer maldan vazgeçilmek durumunda kalınmamaktadır.

² Mal ve hizmetlerin her ikisi de insan ihtiyaçlarını karşılamada kullanıldığından dolayı, kitabın diğer kısımlarında mal ve hizmet kavramları ayrı ayrı kullanılmamıştır. Mal kelimesi, hizmetleri de kapsayacak şekilde geniş bir kapsamda değerlendirilmiştir.

Buna karşın, daha fazla araba üretmek için kaynakların diğer mallardan alınıp, araba üretimine yönlendirilmesi gerekmektedir. Bu yüzden, kıt kaynakların alternatif kullanımlar arasında en doğru şekilde dağıtılması önemlidir.

2.4.2. Kullanışlarına Göre Mal Çeşitleri

Tüketici malları: Tüketicinin ihtiyaçlarını doğrudan karşılayan mallardır. Bu tür mallara, *nihai mallar* da denilmektedir. Tüketim malları, üretim aşamasının sonuna gelmiş, tüketime hazır olan malları ifade etmektedir. Yediğimiz yiyecek, giydiğimiz elbise bunlara örnek olarak verilebilmektedir.

Üretici malları: “Diğer üretici malları ya da tüketici malları üretiminde kullanılan mallardır. Bir makine, makinenin çalışmasını sağlayan yakıt, onu kullanan işçinin hizmeti, makinenin bulunduğu bina, birer üretici malı olarak değerlendirilmektedir. Bu tür mallara *ara ve yatırım malları* da denilmektedir.” (www.ekodialog.com).

Mallar, kullanımına bağlı olarak üretici ya da tüketici malı olma özelliği kazanmaktadırlar. Örneğin, bir otomobil bir gezinti için kullanılabileceği gibi, bir satış elemanı tarafından da kullanılabilmektedir. Buna göre otomobil, birinci durumda bir tüketici malı; ikincisinde, üretici malı olarak kabul edilmektedir.

2.4.3. Kullanış Sürelerine Göre Mal Çeşitleri

Mallar, sağladıkları faydaların süresi açısından dayanıklı ve dayanıksız mallar olarak ayrılmaktadırlar. Buna göre, “elde edildikten sonra uzun süre fayda sağlayan mallara” *dayanıklı mallar* denilmektedir. Beyaz eşya, mobilya, araba dayanıklı mallara örnek teşkil etmektedir. “Dayanıklı mallar kullanıldıklarında tükenmemekte, asıl tükenen şey onların faydaları olmaktadır.”

Faydası birkaç defa kullanıldığında biten ve yok olan mallara, *dayanıksız mallar* denilmektedir. Sigara, şeker, domates, benzin bu tür mallara örnek olarak verilebilmektedir. “Dayanıksız mal kavramını gündelik yaşamda, kolayca bozulan veya kırılan eşyalar için kullanılmaktadır. Dayanıksız mal denildiğinde anlatılmak istenen şey, o malın faydasının çabucak tükenmesidir.”. Satın alınan bir koltuk takımı fazla dayanmamış olsa da, bu koltuk takımı dayanıklı mala örnektir (www.ekodialog.com).

2.4.4. İlişki Derecesine Göre Mal Çeşitleri

İhtiyaçları karşılayan mallar, diğer mallarla ilişkisi açısından farklı şekillerde tanımlanmaktadırlar. İki mal arasında herhangi bir ilişki varsa, bir malın piyasasındaki gelişme diğer malın piyasasını etkilemektedir. Mallar, birbirleriyle ilişkili bakımından şu şekilde ayrılmaktadırlar.

İkân
ikâme (C
tadır. Y
Okulda
malları
şeklinde

T
ması
retme
lem a
kil a
raz f

mal
dir
gil
şel

2.

c

r

!

İkâme mal: İhtiyacı karşılarken birbirleri yerine kullanılabilen mallara *ikâme (rakip) mal* denilmektedir. Benzin ve LPG bir arabada aynı işe yaramaktadır. Yemek yapacak bir aşçı, katı yağ yerine sıvı yağda tercih edebilmektedir. Okuldan yurda gidecek bir öğrenci için otobüs, taksi, dolmuş, bisiklet ikâme mallardır. *İkâme mallar*, talebin çapraz fiyat esnekliğinin pozitif olduğu mallar şeklinde de tanımlanmaktadır.

Tamamlayıcı mallar: Bir ihtiyaç karşılanırken en az iki malın bir arada bulunması gerekiyorsa, bu tür mallar birbirlerini tamamlayan mallardır. Öğrenci ve öğretmenden biri olmazsa, orada eğitim hizmeti verilememektedir. Mürekkep ile kalem arasında da benzer bir ilişki bulunmaktadır. Doktor ve hasta, avukat ve müvekkil arasında da tamamlayıcılık ilişkisi mevcuttur. *Tamamlayıcı mallar*, talebin çapraz fiyat esnekliğinin negatif olduğu mallar şeklinde de tanımlanmaktadır.

İlişkisiz mallar: Aralarında ikâme veya tamamlayıcılık ilişkisi olmayan mallara *ilişkisiz mallar* denilmektedir. Bu tür mallar birbirlerini etkilememektedirler. Domates ile araba arasında, ev ile kâğıt arasında hiçbir ilişki mevcut değildir. *İlişkisiz mallar*, talebin çapraz fiyat esnekliğinin “sıfır” olduğu mallar şeklinde de tanımlanmaktadır.

2.4.5. Üretene (Fayda) Göre Mal Çeşitleri

Özel mal: Fiyatlandırılabilen ve satın alan kişinin şahsi tüketimine mahsus olup, kendisinden izin alınmadan başkalarının tüketmesinin mümkün olmadığı mallara *özel mal* denilmektedir. Bu tür malların finansmanı kişiseldir ve toplumdaki bazı kimselerin bu maldan faydalanması engellenebilmektedir. Salça, ekmek, gazete özel mala örnek olarak verilebilmektedir.

Kamu malı: “Niteliği itibariyle bölünemeyen, fiyatlandırılamayan ve herkeşe, sahip oldukları sosyo-ekonomik statülerinden bağımsız, eşit olarak sunulması gereken ve bu niteliklerinden dolayı da özel sektör tarafından üretilmeyen mallara denilmektedir.” Bu tür malların finansmanı, tüm toplum tarafından karşılanmaktadır. Bir kişinin kamu malını alması, başka bir kişinin de almasını engellememektedir. Savunma, güvenlik, adalet, eğitim ve sağlık kamu mallarına örnek olarak verilebilmektedir (Yeşil, 2007: 17).

Önemli Bilgi

“Özel ve kamu malı arasındaki en temel farklardan birisi, kamu mallarının bedavacılık sorununa yol açmasıdır. Bir kişinin kamusal maldan fayda elde etmesine karşın, kamusal malın finansmanında herhangi bir maliyet yüklenmekten kaçınma davranışı *bedavacılık* olarak tanımlanmaktadır. Kamusal maldan yararlananların sayısı arttıkça, bedavacılık sorunu büyümektedir. Özel malın kullanımı bedava değildir” (www.ekodialog.com).

2.5. FAYDA

Mal ve hizmetlerin insan ihtiyaçlarını karşılama özelliğine *fayda* denilmektedir. Kısacası, bir mal hangi işe yaramaktaysa o faydası vardır. Örneğin, sandalye oturma ihtiyacına yaramaktadır ve o yüzden oturma faydası vardır; araba bir yerden başka yere hızlı gitme ihtiyacına yaramaktadır ve o yüzden hızlı bir şekilde taşıma faydası vardır; çanta bir şeyleri taşıma işine yaramaktadır ve o yüzden taşıma faydası vardır. İnsan ihtiyaçlarını karşılayan bütün malların faydası bulunmaktadır. İnsanlar, faydası olan malı kullanmakta ve faydası devam ettiği ölçüde kullanmaya devam etmektedirler. Nasıl ki, bir insan bedenini doğrudan doğruya kullanmıyor; bir mal fiziken üretildiğinde, faydası da beraberinde üretilmiş olmaktadır. Mal ve hizmetlerin faydaları; şekil, yer, zaman ve mülkiyet olmak üzere dört şekilde sınıflandırılmaktadır.

2.5.1. Şekil Faydası

Üretilmiş malların, şekillerinin değiştirilerek insan ihtiyaçlarını daha iyi karşılayacak hale getirilmesine *şekil faydası* denilmektedir. Daha önceden kesilmiş derilerden ayakkabı imâl edilmesi, etten kıyma yapılması, masa bilgisayarlarının tablete dönüştürülmesi şekil faydasına örnek olarak verilebilmektedir (Berber, 2009: 8).

2.5.2. Yer (Mekân) Faydası

Malların üretildiği yerlerden, bu malların bulunmadıkları veya daha az bulunduğu yerlere götürülmesi işlemi, malların *yer faydası* olarak tanımlanmaktadır. Yer faydası olmasaydı, bir mal sadece üretildiği yerde tüketilecekti (Kommisyon (b), 2015: 7).

2.5.3. Zaman Faydası

Mallar, üretildikleri anda hemen tüketilmemektedirler. “Malların, daha sonraları ihtiyaç duyulduğu zaman tüketilebilmeleri için saklanmaları gerekmektedir.” Bu saklama işlemi, malların *zaman faydasını* oluşturmaktadır (Berber, 2009: 8). Fındığın depoda saklanıp işleneceği zaman fabrikaya yollanması zaman faydasına örnektir. Yazın taze toplanan meyve ve sebzelerin, kışın dondurulmuş sebze ve meyve şeklinde satılması da şekil faydasına örnektir.

2.5.4. Mülkiyet Faydası

Üretilen malların tüketiciler tarafından sahip olunması, malların *mülkiyet faydasını* ifade etmektedir. Satıcılar, malların ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasında aracılık yapmaktadırlar (Özmen, 2013: 8). Çay demlemek için marketten bir

paketinin satın alınması, maldir ve mülkiyet

Önemli Bilgi

2.6. ÜRETİM

Üretim
bası ve süre
oluşturma
zamanlara
ta ve ola
üretim fa
lanılan i
lanmış
etmekte

Önemli Bilgi

- Sermaye*, anamal olarak tanımlanmaktadır. Ülkede üretim için ayrılan paralar, bir motor ustasının tornavidası, bir berberin makası, bir fırıncının küreği, tekstil fabrikasındaki dokuma tezgâhı sermaye olarak kabul edilmektedir. Kıscası, para, alet edevat, makine teşhizatlar sermaye olarak kabul edilmektedir.

Aslında bir makine, sıkıştırılmış bir para gibidir. Sermayenin üretim sürecine katkısından dolayı aldığı paya, *faiz* denilmektedir.

Doğal kaynak, bir ülkedeki yeraltı ve yerüstü tüm zenginlikleri ifade etmektedir. Doğal kaynak faktörüne *toprak veya hammadde* de denilmektedir. Buna göre dağlar, bağlar, bahçeler, göller, ormanlar, yeraltındaki tüm madenler doğal kaynak faktörünü yansıtmaktadır. Dünyadaki doğal kaynaklar eşit şekilde dağılmamıştır. Bazı ülkeler orman zengini iken, bazı ülkeler çöl ile kaplıdır. Benzer şekilde bazı ülkeler petrol zengini iken, bazı ülkeler kömür zengini ve bazıları da diğer madenlerin zenginidirler. Toprak faktörünün üretim sürecine katkısından dolayı aldığı paya, *rant* denilmektedir.

Müteşebbis (girişimci), diğer üretim faktörlerini bir araya getirip üretim sürecine dâhil eden, üretimden doğan riski üstlenen gerçek veya tüzel kişiyi ifade etmektedir. Bir müteşebbis, yerli olabileceği gibi yabancı da olabilmektedir. Ayrıca müteşebbis, özel olabileceği gibi kamu kuruluşu da olabilmektedir. Üniversiteler, Devlet Demir Yolları, Türk Hava Yolları, Sakıp Sabancı, Vehbi Koç müteşebbis faktörüne örnek olarak verilebilmektedir.

Önemli Bilgi

Üretim, tek bir faktör kullanılarak yapılamamaktadır. En az iki faktörün bir arada olmasıyla üretim gerçekleşmektedir. Halk arasında "Yüzde yüz el halısı", "Makine halısı" gibi ifadeler kullanılsa da, sadece emekle ve sadece sermayeyle üretim olmamaktadır. Miktarı az da olsa, diğer üretim faktörleri her malda bulunmaktadır.

2.7. FIRSAT MALİYETİ (ALTERNATİF MALİYET)

Kaynakların kıt olması, ekonomik birimlerin sürekli bir tercihte bulunmalarına ve yeni kararlar almalarına neden olmaktadır. Bir kişi sahip olduğu kaynakları, alternatif kullanımlar arasında en iyi şekilde değerlendirmek durumundadır (Berber, 2009: 21). Rasyonel olan birey, bir karar alırken ve tercihte bulunurken tüm alternatifleri değerlendirip, en yüksek getirisi olan şeyde karar kılacaktır. Her tercih edilen durum, tercih edilmeyen bir başka durumu da içermektedir. Benzer şekilde her verilen karar, aslında verilmeyen kararları da içermektedir. Örneğin, üniversite tercihinde bulunan bir öğrenci Ankara'yı tercih etmişse, diğer 80 İli tercih etmemiş anlamına gelmektedir. Bir başka deyişle Ankara'yı tercih eden öğrenci, İstanbul'da okumaktan vazgeçmiş demektir. Pazardan bir kilo domates alan bir tüketici, bir başka sebzeyi ya alamayacak ya da daha az miktarda alacak demektir. Bir mobilya firmasının hem koltuk takımı, hem de yemek takımı ürettiği varsayılmaktadır. Buna göre firma, daha çok koltuk takımı üretmek istediğinde yemek takımı üretimini azaltması gerekmektedir. Kısacası, ilave yemek takımı üretmenin fırsat maliyeti, üretiminden vazgeçtiği yemek takımı miktarına eşit olmaktadır.

Karar
olgudur (diğer kar
başka de
rın fırsat
part-tim
gitmeni
time ça
çalışıp
dersi te

D
rika y
larda
olsay
duru
gere
fazla
mak
kilo

2.7

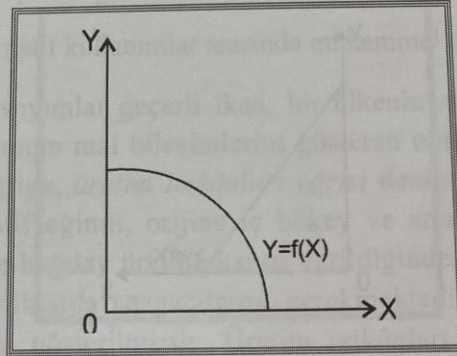
ti
m
g
2
i

Karar verme ve tercih yapma zorunluluğu, kıtlık sorununun yol açtığı bir olgudur (Berber, 2009: 21). Buna göre, bir şeye karar verildiğinde vazgeçilen diğer kararın tüm getirilerine, verilen kararın *fırsat maliyeti* denilmektedir. Bir başka deyişle bir karar verdiğimde vazgeçtiğim kararın getirisi, verdiğim kararın fırsat maliyetidir. Örneğin, bir öğrencinin iki saat derse gitmek ile iki saat part-time çalışmak arasında karar vermesi gerektiği varsayılmaktadır. Derse gitmenin öğrenciye getirisi ilave bilgi elde etmektir. Buna karşın, iki saat part-time çalışmanın getirisi 100 TL'dir. Öğrenci eğer derse gitmeyi tercih etmişse, çalışıp elde edeceği 100 TL'den vazgeçmiş olmaktadır. O halde, öğrenci için dersi tercih etmenin fırsat maliyeti, vazgeçilen 100 TL'dir.

Devletin kamu hizmetlerini nereye götüreceği, bir müteşebbisin nereye fabrika yapacağı, bir tüketicinin alışverişte ne ve ne kadar alacağı gibi tüm durumlarda fırsat maliyetine göre karar verilmektedir. Eğer kaynaklar kıt değil sonsuz olsaydı, fırsat maliyetinden söz edilmeyecekti. Çünkü, sonsuz kaynağın olduğu durumda bir malın üretimi artırılmak istenildiğinde, başka malın azaltılması gerekmecekti. Gerçek hayatta kaynaklar kıt olduğu için, bir maldan daha fazla üretilmek istendiğinde diğer malın üretiminden vazgeçilmesi zorunlu olmaktadır. Vazgeçilen diğer malın miktarına göre fırsat maliyetinin, 3 farklı şekilde olduğu görülmektedir (Komisyon (c), 2006: 2-4).

2.7.1. Artan Fırsat Maliyeti

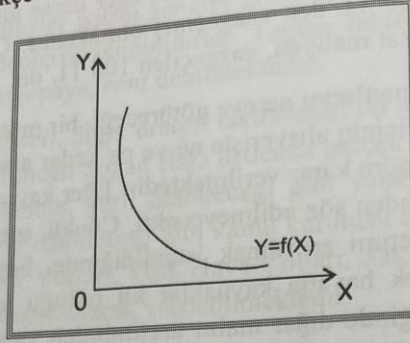
Bir malın (X malı) daha fazla üretilmesi için diğer malın (Y malı) üretiminden vazgeçilmesi gereken miktarın her aşamada artmasına, *artan fırsat maliyeti* denilmektedir (Eryüzlü 2015). Grafik 9'da, artan fırsat maliyeti durumu gösterilmiştir. Artan fırsat maliyetli durumda, eğri boyunca hareket edildiğinde X malı üretmek daha değerli hale gelmektedir. Bir başka deyişle, ilave X malı için gittikçe daha fazla Y malından vazgeçilmesi gerekmektedir.

Grafik 9: Artan Fırsat Maliyetli Eğri

2.7.2. Azalan Fırsat Maliyeti

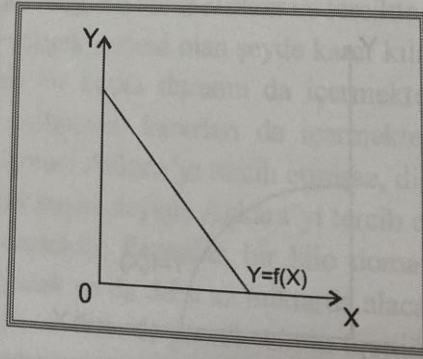
Bir malın (X malı) daha fazla üretilebilmesi için diğer malın (Y malı) üretiminden vazgeçilmesi gereken miktarın her aşamada azalmasına, *azalan fırsat maliyeti* denilmektedir (Komisyon (c), 2006: 82). Grafik 10'da, azalan fırsat maliyeti durumu gösterilmiştir. Azalan fırsat maliyetli durumda, eğri boyunca hareket edildiğinde Y malı üretmek daha değerli hale gelmektedir. Bir başka deyişle, ilave X malı için gittikçe daha az Y malından vazgeçilmesi gerekmektedir.

Grafik 10: Azalan Fırsat Maliyetli Eğri

2.7.3. Sabit Fırsat Maliyeti

Bir malın (X malı) daha fazla üretilebilmesi için diğer malın (Y malı) üretiminden vazgeçilmesi gereken miktarın her aşamada sabit kalmasına, *sabit fırsat maliyeti* denilmektedir (Komisyon (c), 2006: 82). Grafik 11'de, sabit fırsat maliyeti durumu gösterilmiştir. Sabit fırsat maliyetli durumda, eğri boyunca hareket edildiğinde Y malı veya X malı üretmek arasında fırsat maliyeti açısından bir fark bulunmamaktadır.

Grafik 11: Sabit Fırsat Maliyetli Eğri

Önemli Bilgi

Alternatifler arasında, fırsat maliyeti en düşük olan şey tercih edilmektedir. Bir şeyin fırsat maliyeti artıyorsa, o şeyin alımı zorlaşmaktadır. İki saat derse katılmakla, iki saat çalışıp 100 TL kazanmak arasında tercih yapan ve derse gelmeyi tercih eden bir öğrenci olduğu varsayılmaktadır. İki saat çalışmanın TL karşılığı gittikçe yükseldiğinde, öğrencinin derse gelmek yerine çalışmayı tercih edeceği düşünülmektedir. Çünkü, ücretler yükseldikçe öğrencinin derse gelmesi, daha çok fırsatın (TL'nin) kaçması anlamına gelmektedir.

2.8. ÜRETİM İMKÂN LARI EĞRİSİ (DÖNÜŞTÜRME EĞRİSİ)

Üretim imkânları eğrisi, ekonominin en önemli kavramlarından kıtlık, tercih ve fırsat maliyeti gibi temel hususları açıklamada kullanılan bir konudur. Bir ekonomide binlerce mal ve hizmet üretilebilmesine rağmen, ülke hangi mallardan ve ne kadar üretmektedir? Bu sorunun cevabı, üretim imkânları eğrisi yardımıyla açıklanmaktadır. Üretim imkânları eğrisinin birtakım varsayımları bulunmaktadır. Söz konusu varsayımlar aşağıda verilmiştir (Parkin, 2010: 32-37; Ünsal, 2011: 35-42).

- Bir ülke, iki mal ve iki girdi vardır.
- Mallardan birisinin bilgisayar (sermaye yoğun), diğerinin ise buğday (emek yoğun) olduğu kabul edilmektedir.
- Girdilerden birisi emektir ve miktarı 100'dür; diğeri ise sermayedir ve miktarı 50'dir.
- Kaynakların sayısı ve niteliği sabittir.
- Eğri üzerinde her noktada etkin üretim söz konusudur.
- Tam istihdam koşulları geçerlidir.
- Kaynaklar, alternatif kullanımlar arasında mükemmel dağıtılmıştır.

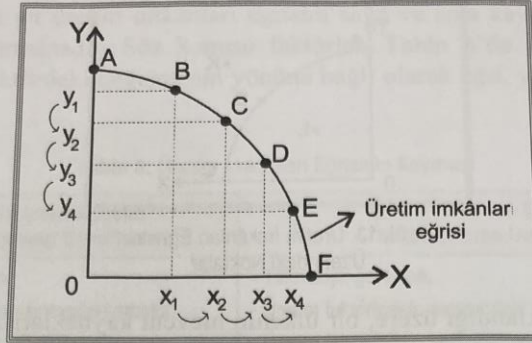
Yukarıdaki varsayımlar geçerli iken, bir ülkenin mevcut kaynaklarıyla üretebileceği maksimum mal bileşimlerini gösteren noktaların birleştirilmesiyle elde edilen eğriye, *üretim imkânları eğrisi* denilmektedir. Üretim imkânları eğrisi; negatif eğimli, orijine iç bükey ve artan fırsat maliyetlidir. Buna göre, her ilave buğday üretme kararı verildiğinde, bilgisayar üretiminden gittikçe artan miktarda vazgeçilmesi gerekmektedir. Grafik 12'de, üretim imkânları eğrisi gösterilmiştir. Üretim imkânları eğrisi, Tablo 5'teki verilere sahip örnek bir ülkeye aittir. Tabloda, fırsat maliyetinin rakamsal sunumu da yapılmıştır.

Grafikte görüldüğü üzere A noktasında ülke, tüm kaynaklarını bilgisayar üretimine yönlendirmektedir. Bu durumda, ülke 1100 tane bilgisayar üretme imkânına sahiptir. Tüm kaynaklar bilgisayar üretimine tahsis edildiği için, buğday üretimi "sıfır" olmaktadır. F noktasında ise, ülke tüm kaynaklarını buğdaya yönlendirmektedir. Bu durumda da, 1250 ton buğday üretme imkânına sahiptir. Eğri üzerindeki diğer noktalar, hem buğday hem de bilgisayar üretme imkânı noktalarıdır. Eğri boyunca yukarıdan aşağıya hareket edildiğinde her defasında daha fazla buğday, buna karşın daha az bilgisayar üretilmektedir.

Eğri üzerindeki tüm noktalar, ülkenin üretim kararını ve kararını değiştirmesi durumundaki üretim miktarlarını göstermektedir. Buna göre, A noktası bir üretim kararıdır. Bu, "Hep bilgisayar üretilecek, buğday hiç üretilmeyecek." kararıdır. Şimdi ülkenin yeni bir karar aldığını ve artık buğday da üretmek istediğini varsayalım. Yeni karara göre ülke, bazı kaynaklarını bilgisayar üretiminden çekip, buğday üretimine yönlendirmesi gerekmektedir. Bunun sonucunda, doğal olarak bilgisayar üretimi azalmaktadır. A'dan B'ye geçme kararı (buğday üretme kararı) ile 250 ton buğday üretilmiş ve bunun karşısında 100 tane bilgisayardan vazgeçilmiştir. Bir başka deyişle, 250 ton buğday üretmenin fırsat maliyeti 100 tane bilgisayardır. Eğri boyunca her alınan yeni ve daha fazla buğday üretim kararı, gittikçe vazgeçilen bilgisayar miktarı artmaktadır. B noktasında fırsat maliyeti 100 iken, F noktasında 400'dür. Böyle bir ekonomide, doğru malların, doğru miktarlarda üretilmesi gerekmekte ve eğri üzerinde ülke koşullarına göre en uygun noktadaki bilgisayar-buğday üretim miktarları tercih edilmektedir. En uygun noktanın tespitinde, fırsat maliyeti kavramı yardımcı olmaktadır. Üretim imkânları eğrisi boyunca hareket edildiğinde bilgisayar malı, buğdaya dönüşmektedir. Bu yüzden eğriye, *dönüştürme eğrisi* de denilmektedir.

Tablo 5: Üretim Değerleri ve Fırsat Maliyeti

	X Malı (Buğday)	Y Malı (Bilgisayar)	Fırsat Maliyeti (Dönüştürme Oranı)
A	0	1100	-
B	250	1000	100
C	500	850	150
D	750	650	200
E	1000	400	250
F	1250	0	400

Grafik 12: Üretim İmkânları Eğrisi

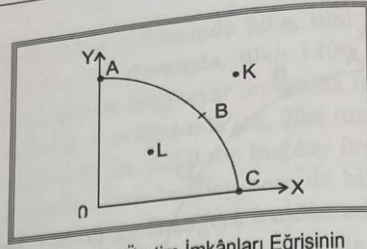
Üretim imkânları eğrisinin eğimine, *marjinal dönüşüm oranı* (marginal rate of transformation, MRT) denilmektedir. MRT, bir birim daha fazla X malı üretmek için, vazgeçilmesi gereken Y malı miktarını göstermektedir. Bir başka deyişle, malların birbirine dönüştürme oranını ve malların birbiri cinsinden maliyeti göstermektedir. Marjinal dönüşüm oranı, gittikçe artmaktadır. MRT, aşağıdaki formül yardımıyla elde edilmektedir.

$$MRT_{X,Y} = \frac{\Delta Y}{\Delta X} = \frac{Y_2 - Y_1}{X_2 - X_1} = \frac{MC_X}{MC_Y}$$

Üretim imkânları eğrisi üzerindeki noktalar kadar, eğri içindeki ve dışındaki noktalar da önemlidir. Grafik 13'te, söz konusu noktalar gösterilmiştir. Buna göre eğri üzerindeki tüm noktalar, kaynakların tam kullanıldığını ve ulaşılabilecek maksimum üretim düzeylerini temsil etmektedir. L gibi eğri içindeki herhangi bir nokta, ülkenin mevcut kaynaklarının bir kısmının kullanılmadığını ve atıl tutulduğunu göstermektedir. K gibi eğri dışındaki herhangi bir nokta ise, ülkenin mevcut kaynaklarıyla ulaşamayacağı üretim düzeylerini göstermektedir. Bir başka deyişle, kaynakların yetersizliği anlamına gelmektedir. Üretim imkânları eğrisinin K gibi bir noktaya ulaşamaması diye bir durum söz konusu değildir. Uzun dönemde ülkenin imkânlarının genişlemesiyle, bugün ulaşılmayan bir nokta, yarın imkânlar dâhilindeki bir nokta haline gelebilmektedir.

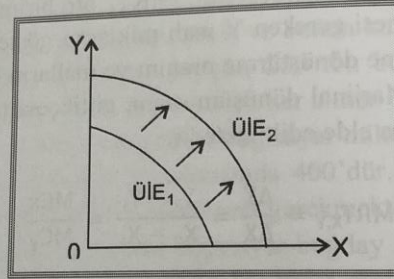
Eğri üzeri	»»	A, B, C	»»	Tam istihdam veya tam kullanım.
Eğri dışı	»»	K	»»	Aşırı istihdam veya yetersiz kaynak.
Eğri içi	»»	L	»»	Eksik istihdam (işsizlik) veya atıl durum.

Kaynak: Parkin, 2010: 32.

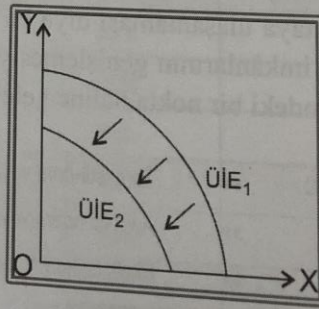
Grafik 13: Üretim İmkânları Eğrisinin Üzerindeki Noktalar

Yukarıda açıklandığı üzere, bir ülkenin mevcut kaynakları zamanla değişebilmektedir. Ekonomide üretimi olumlu etkileyebilecek gelişmeler, üretim imkânları eğrisini sağa kaydırmaktadır. Bu durumda eğri, orijinden uzaklaşmaktadır. Üretim imkânları eğrisinin sağ kaymasına *ekonomik büyüme* denilmektedir. Grafik 14'te, üretim imkânları eğrisinin sağa kayması gösterilmiştir.

Grafik 14: Üretim İmkânları Eğrisinin Sağa Kayması

Ekonomide üretimi olumsuz etkileyebilecek gelişmeler, üretim imkânları eğrisini sola kaydırmaktadır. Bu durumda eğri, orijine yaklaşmaktadır. Üretim imkânları eğrisinin sola kaymasına *ekonomik küçülme* denilmektedir. Grafik 15'te, üretim imkânları eğrisinin sola kayması gösterilmiştir.

Grafik 15: Üretim İmkânları Eğrisinin Sola Kayması

Bir ülkeye ait üretim imkânları eğrisini sağa ve sola kaydıran çok sayıda faktörler bulunmaktadır. Söz konusu faktörler, Tablo 6'da verilmiştir. Buna göre, her bir faktördeki değişimin yönüne bağlı olarak eğri, ya sağa ya da sola kaymaktadır.

Tablo 6: Üretim İmkânları Eğrisinin Kayması

Üretim İmkânları Eğrisini Sağa Kaydıran Unsurlar	Üretim İmkânları Eğrisini Sola Kaydıran Unsurlar
- Teknolojik ilerleme, - Üretim faktörlerinin sayısındaki artışlar, - Üretim faktörlerinin niteliğindeki artışlar, - Yeni doğal kaynakların bulunması, - Ülkedeki nüfusun doğumla veya göçle artması, - Yabancı sermaye ve diğer faktörlerin ülkeye gelmesi, - Hava koşullarının iyi gitmesi, - Ekonomik teşvikler ve sübvansiyonlar verilmesi.	- Teknolojik gerileme, - Üretim faktörlerinin sayısındaki azalışlar, - Üretim faktörlerinin verimliliğindeki azalışlar, - Nüfus artış hızının düşmesi veya ölümlerin artması, - Ülkeden çıkan göçler, özellikle beyin göçü, - Ülke kaynaklarının dış ülkelere transferi, - Hava koşullarının kötü gitmesi, - Deprem, savaş, kıtlık, sel, yangın gibi afetlerin yol açtığı tahribatlar, - Ekonomik krizlerin yaşanması.

Kaynak: Komisyon (a), 2013: 10.